

О ПИТАЊИМА ЛИТУРГИЈСКЕ ПРАКСЕ¹⁾

ПИСМО МОМЕ ЕПИСКОПУ

О. АЛЕКСАНДАР ШМЕМАН

I

Ваше Преосвешћенство,

Са великом пажњом и интересовањем сам прочитао Упутство за литургијску праксу које сте послали 30. новембра 1972. г. клиру епархије Њу Јорка и Њу Џерсија. Потпуно разумем и делим Вашу забринутост за литургијско стање које је без сумње крајње озбиљно и засигурно потребује исправку и руковођење од стране нашег Епископата. И управо због озбиљности, дубине и врсте проблема са којима се данас сусрећемо, са дужним поштовањем усуђујем се да изложим нека своја размишљања, подстакнута овим Упутством. Како сам посветио већи део свог живота изучавању и предавању Литургије, уверавам Вас, Ваше Преосвештенство, да немам другог циља него да покушам да појасним питања која ће ово Ваше Упутство покренути, и да ово радим у духу потпуне и безусловне послушности према дужности Епископа да „правилно управља речју“ Божанске Истине.

II

Питања која су покренута овим упутством мени изгледају веома озбиљно. Најпре, морам Вам признати да је помало узнемиравајуће оно што изгледа конституише основну претпоставку и одређује границе истраживања целокупног документа, тј. да се само-евидентна, природна и, како се чини, апсолутна норма за наш литургијски живот и праксу може искључиво наћи у пред-револуционарној Руској Цркви, или, да цитирам упутство, „у стандардним службеницима које је штампао Свети Синод Руске Православне Цркве у посебном издању“.

Оно што је узнемиравајуће јесте противуречност између ове изјаве и добро документоване чињенице да је сама Руска Црква, гласом својих Епископа, оценила литургијско стање у пред-револуционарној Русији крајње незадовољавајућим и да су потребне суштинске исправ-

¹⁾ Преузето из St. Vladimir's Theological Quarterly, Vol. 17, no 3, 1973. стр. 227-238.

ке и промене. Да би се схватио обим тог незадовољства и истинска пастирска брига руских епископа, довољно је прочитати *Извештаје Епархијских Архијереја у њојледу њишања Црквене реформе* који су написани у припреми за Велики Сабор Руске Цркве, а објавио их је Руски Свети Синод 1906. г. (том I, стр. 548 и том II, стр. 562). Треба нагласити да ови извештаји нису написани од стране неке академске групе или покрета, него су их написали конзервативни и пастирски настројени Епископи који су одлично схватили растући номинализам и збуњеност која долази баш из „стандардних књига“ и Типика који није исправљен још од 1682. г.

„Богослужење“, пише, на пример, Епископ Серафим Полоцки, „служи свештенство, а народ – чак и ако се моли за време службе, њихова молитва остаје приватна а не заједничка зато што обично нема везе, нити спољашње нити унутрашње, са оним што се дешава у Цркви“ (I, 176). Скоро једногласно, епископи који пишу о литургијским темама траже да се парохиски *џиџик* разликује од монашког, јер је очигледно немогуће ускладити праксу са овим другим, те према Епископу Минском Михаилу, „у 49 000 парохиса богослужења се служе погрешно“. Траже да се богослужења скрате, „која су постала неразумљива и према томе заморна“, да се исправи типик (правило) и да се сачини нови превод са црквенословенског на руски језик. Они уочавају потребу за одређеним променама у самој Светој Литургији. И сам апостол Америчког Православља, будући Патријарх Тихон, у то време Епископ Северно-амерички, предлаже „укидање одређених јектенија које се сувише често понављају“ и „читање наглас тајних молитава“ (I, 537), а он је подржан и од неколицине других: Јеронима Варшавског („треба без икакве дилеме укинути јектеније за катихумене“, II, 278), Константина Самарског (I, 441), итд. „Заиста се мора“, пише Питирим Курски, „размотрити Типик. Ова књига... која није исправљана од 1682, стекла је у очима зилота карактер нечега што је вечно, догматско и непроменљиво... И управо због овога прекинуто је са преуређивањем богослужења... Од суштинског је значаја да се исправи у светлу потпуно оправданих потреба верника тако да би поново постао употребљив и разумљив. Таква исправка (ревизија) је у потпуности у континуитету са праксом Цркве у прошлости у овој области“ (I, 324). Јасно је да руски епископи виде у номиналном, неразумљивом и често неисправном богослужењу извор отуђења народа од Цркве, пораст успеха разних секти и прогресивне дехристијанизације руског друштва.

Руски Сабор 1917-18. год., у току чије припреме су ови извештаји и написани, прекинут је пре него што су литургијска питања дошла на ред. Међутим, оправдано је сматрати да се један од разлога за масов-

но отпадништво руског народа од Цркве може наћи управо у стању у коме се налазило богослужење, како су сјајно и пастирски брижљиво успоставили дијагнозу руски епископи много пре Револуције. Иако данас код појединих Руса, који су тешко рањени револуционарним опустошењем, постоје тенденције да се идеализује – скоро фанатично – пред-револуционарно стање у Руској Цркви, укључујући и њен литургијски живот, нема разлога да ми прихватимо њихово емоционално одбацивање историјских чињеница, њихов слепи псеудо-конзерватизам и њихову просту неукост. На њих се односе речи које су написане ране 1864. године од стране једног од зачетника руске литургијске учености, Архиепископа Филарета Черниговског:

„За такве људе поредакбогослужења са којим су они упознати јесте изворни и непроменљиви поредак. Зашто? Зато што у потпуности игноришу историју црквеног живота и, како су обузети собом, цене једино оно што они знају. Историја јасно показује да се према литургијским стварима Црква увек односила са оправданом слободом: она је прихватила нове форме када је видела да старо уређење није у потпуности било корисно и када је било потребе за променом... Овде, као и у другим стварима, није прихватила владавину оних који су, према Апостолским Одредбама, ученици а не учитељи, нити је дозволила себи да падне у дубоки сан него је са великом пажњом препознала потребе времена и захтеве душа...

Ми треба превасходно да се сећамо и размишљамо о бурној историји Руске Цркве која је, за све своје дивне духовне тековине и примере ненадмашне светости, била с времена на време мучена управо горућим литургијским проблемима, или пре неспособношћу да их реши због недостатка богословског знања и историјског сагледавања. Ово је сувише често доводило до неспособности да се направи разлика између изворног Предања и свакојакних обичаја и чак изопачења, између онога што је суштинско и онога што је историјско, онога што је важно и онога што је небитно. Треба само да се сетимо, на пример, Св. Максима Грка који је, позивајући у 16. веку да се исправе „неправилности“, провео скоро читав свој живот у затвору зато што се усудио да испитује грешке и неправилности у „стандардним“ текстовима тога времена. Такође, имамо ништа мање илустративан случај архимандрита Дионисија који је 1618. осуђен од стране Сабора, пребијен, мучен и утамничен зато што је исправљао најочигледније грешке у богослужбеном поретку његовог времена. На крају, имамо случај самог Раскола, у коме су невероватна неукост, скоро потпуни недостатак расуђивања на обе стране, имали заиста пресудну улогу.

III

Имајући све ово у виду, чини ми се да је не само погрешно, него и опасно када покушамо да решимо наше литургијске проблеме простим позивањем на скорију прошлост, било да се ради о Русима, Грцима, Србима, Румунима итд. Ови проблеми нису настали у Америци, мада су овде засигурно добили нову димензију и нови степен хитности њихових решавања. Ови проблеми су препознати у Русији, а данас се са њима сусрећемо у практично свим Православним Црквама. Оно што ме је растужило више него било шта друго у Упутству јесте потпуно непризнавање и непризнавање да се проблеми који постоје не могу решити никаквим декретима којима се ниједан стварни проблем није решио, нити ће се решити у будућности. Искрено, потпуно сам разочаран самим тоном Упутства који претпоставља да ако се не ради о неколицини непослушних свештеника, „који свој суд стављају изнад... предања наше Цркве,“ онда уопште не би било никаквих проблема. Разочаран сам овим нарочито кад се узме у обзир чињеница да је у изванредној литургијској школи, која се развила у Русији у 19. и 20. веку, почела формулација литургијских проблема, као и начини и критеријуми за њихово решење, и да се појавило обновљено интересовање за изворно православно литургијско предање.

Жалосно је, по моме мишљењу, да је Упутство написано као да нисмо наследили од Руске Цркве и руске теологије широм света позната издања *Тийика* и *Евхолоија* од Димитријевског, монументалне студије о Типику и његовом развоју од Скабалановича и Мансветова, о Литургији Св. Јована Златоустог од Карабинова, Красноселцева и Петровског, о Литургији Св. Василија Великог од Орлова, о литургијској химнографији од Филарета Черниговског, о Проскомидији од Муретова, о тајним молитвама од Голубцова, итд. Као да не знамо данас за сву сложеност, и врло често, девијације нашег литургијског развоја, несрећни утицај Запада на православно богослужење, теологију и побожност; за неправилности доминирајуће западне сакраменталне теологије, отуђење верника од светотајинског живота, а исход тога је потпуно легалистички приступ томе у нашим парохијама; катастрофалне последице, нарочито у Америци – од унијаћења – просту чињеницу да је напоследку наша Црква оболела – литургијски и духовно – и да сигурно нећемо ову болест излечити пуким легалистичким рецептима.

IV

Ваше Преосвештенство, да ли морам да доказујем да се наша Црква данас налази у жалосној ситуацији? Да финансијско банкротство једино указује и одражава њено духовно стање – стање апатије и деморализације, неповерења и јадног ривалства, парохијализма и про-

винцијализма, подлог секуларизма и дубоког незнања основних истина наше вере? Да ли морам да обавестим Вас, или било ког другог нашег епископа, на какве тешке препреке – духовне, литургијске, пастиралне – наилази свакодневно сваки свештеник који покушава да буде истински пастир своје стаду, да угађа Богу, а не људима? Није случајност да велики број њих прође кроз озбиљну кризу поверења у Јерихију, да поједини врло брзо потону у скоро циничну равнодушност, да други бивају одвучени у духовни ћорсокак и сумњичави емоционализам „Пентикостализма“.

У овој мучној ситуацији, појави се ту и тамо неки трачак наде, обнове и новог надахнућа. Онај са највише наде је сигурно када парохија сву своју пажњу усредсреди на повратак литургијском животу и када то постане начин да се она одухови и оживи. Евхаристија, Св. Тајне и литургијски циклуси поново постају центар парохијског живота. Црква почиње поново да се доживљава као Тело Христово. Овај процес неизбежно покреће нова питања, ствара нове потешкоће. Без сваке сумње праве се грешке, повлаче се погрешни или оспорљиви потези. Мада, барем су пастирске природе мотивације, жар и намере које су усмерене на непроцењиво вредне људске душе и на њихову заједницу са Богом. У таквим парохијама се не противи статутима, све финансијске обавезе се са задовољством извршавају, сви Црквени пројекти – национални, епархијски, хуманитарни, образовни, мисионарски – са задовољством и ентузијазмом се подржавају, са епископом се успостављају и негују нови односи пуни поверења и љубави. Не би било тешко доказати да оваква обнова потиче од искрене чежње за истинским Православним Предањем, Св. Писмом, Оцима, Литургији и изнад свега потиче од снажне бриге према *верском*, а не пуком „етничком“ или „социјалном“ усмерењу Цркве.

Излишно је рећи да су једино парохије и свештеници који барем „покушавају да нешто ураде“ мета овог Упутства, док овај документ неће узнемирити, него напротив, охрабриће и дати осећај праведности парохијама где је завеса исправно навучена и где се јектеније исправно изговарају, где вечерње и јутрење нису никакав проблем зато што се или не служе или служе у празним храмовима, где чланови прете да ће отићи, и некада заиста оду у другу „јурисдикцију“ када Црква од њих затражи да испуне своје финансијске обавезе или да прихвате статуте који су од целе Цркве прихваћени. Ми још увек чекамо да видимо како нека *сйварна* злоупотреба – морална, канонска, литургијска – бива осуђена или барем прокажена! Наша пракса у вези са разводом или поновним венчањем је у отвореној противуречности са канонима, поједини начини на које се у парохијама скупља новац је неморалнији од оних које користе не-религиозне групације, продор

секуларизма, релативизам морала и безобзирност су страховити – али овде, нажалост, стрпљивост, разумевање и „икономија“ су, изгледа, неограничени...

V

Рекавши ово, не желим на било који начин да имплицирам да је довољно да свештеник има пастирску ревност, и уопште, да „жели добро“ па да може да ради шта год пожели: да мења службе, да уводи нову праксу, да обнавља стару, итд. У Цркви нема места за анархију, и сигурно је свештена дужност Епископата да управља, исправља, води и одлучује у овој области као у било којој другој области црквеног живота. Али, оно што ја најснажније подржавам и молим јесте да се одлуке донесу у овој најосетљивијој области, која у много чему одређује све друге аспекте а и сами дух парохије, да се донесу на основу озбиљне студије, на основу оцене свих чинилаца и последица претпоставки. Како лично нисам „крив“ ни за једну од „неправилности“ које су набројане у упутству, слободан сам да кажем да у позадини сваке стоји проблем који се не може једноставно свести на непослушност или „злоупотребу“ у правом смислу те речи. Није све оно што се радило у протеклих стотину година и оно на шта се народ већ навикао безусловно исправно у светлости истинског литургијског Предања Православља, а оно што изгледа „ново“ и чак „револуционарно“ може врло лако да буде толико потребан повратак изворном Предању. Иако је крајња одлука резервисана за Епископат, треба се наћи времена, док се трага за одлуком, док се покушава разазнати шта је правилно а шта погрешно, за студију и консултацију, за ту благословену „саборност“ о којој православни толико много говоре а толико мало практикују.

Желео бих овде да додам да је у свим литургијским дискусијама константно и омиљено упућивање на *једнообразност* као на одлучујући аргумент, у ствари, бескорисно и штетно. Савршена литургијска једнообразност никада није постојала у Цркви, чак ни као идеал, зато што ову једнообразност Црква никада није доживљавала као услов и израз њеног јединства. Свеукупно устројство или *ordo* је увек било место где се тражило њено литургијско јединство, а никада у детаљима и применама. Чак ни данас Црква нема јединствен Типик и постоји велика разноврсност у праксама међу Православним Црквама. Таква разноврсност је постојала и унутар једне и исте Помесне Цркве: тако, у Русији, на пример, постојале су разлике између Москве и Кијева, између различитих монашких традиција, итд. Једноставно је опасно – духовно и пастирски – учити људе да верују да је једнообразност мерило и суштина Православља, опасно је зато што су они, изгледа, већ заокупирани спољашњим изгледом а на штету самог значења и сми-

сла. Такође је опасно због велике литургијске разноврсности у Америци где су све традиције присутне на овај или онај начин. Ако Православна Црква у Америци треба да буде знак Православног јединства у овој земљи, онда неће никада постићи то јединство тако што ће свима наметнути једну трдицију – било да је то руска, грчка, српска, румунска или било која друга. Може да постигне то јединство ако буде тражила, са једне стране, оно што је универзално у Православном Предању и, са друге стране, оно што може да *овајложи* то Предање у нашој ситуацији. Међутим, чак и тада, сигуран сам да ће постојати неизбежна и здрава разноврсност. Како нам показује црквена историја, она нестаје једино када Црква почне да одумири и када њено богослужење, уместо да буде живот и извор живота, постепено захвати *rigor mortis*.

VI

Ако сада укратко анализирамо саме примедбе морамо приметити да се ту практично нигде не ради о „прекршајима“, односно произвољним или анархичним новотаријама, него се ради о аспектима богослужења где постоје стварни проблеми – и где пуко упућивање на „стандардне (званичне) књиге“ или постојећу праксу не решава ништа.

I На Св. Литургији:

А. Две мале јектеније између антифона се не смеју изостављати. Наравно да изостављање ових двају јектенија само због скраћивања службе не може бити оправдано. Међутим, ако начелствујући благоизволи да чита прелепе молитве антифона које се снажно односе на читаву заједницу, а сада се читају тајно, ово може да буде корак у правом смеру. Јасно је да је у изворном облику било овако: позив на молитву (Господу се помолимо), читање молитве и *екфонесис* (возглас). Узредно, изненађујуће је када видимо колико свештеника, док изговара све јектеније, нечујно изостави читање „тајних молитава“ – укључујући и Канон Евхаристије. Сматрам да је ово много већи „прекршај“ него покушај да се вратимо стварном значењу пред-входног дела Литургије.

Б. Јектеније између Еванђеља и Херувимске пјесме, односно сујуба јектенија, јектенија за калихумене, прва и друга јектенија верних не смеју се изостављати. Све док „сугуба“ јектенија остаје *de facto* понављање велике јектеније, остаје такође искушење да се она избаци. У литургијским манускриптама (види *Euchologia* коју је издао А. Димитријевски, Кијев, 1910) највеће разноликости су управо између „сугубих“ јектенија; разлог је јасан – сугуба јектенија, за разлику од „ве-

лике“ , јесте одраз потреба или одређених прозби дате Цркве или заједнице. Тако, проблем је у томе да се поново открије њено стварно значење и улога унутар Литургије.

Изостављање јектеније за катихумене је предлагано, као што смо видели, од стране неколико руских епископа. Грци је изостављају. Лично бих био за њено изостављање за време одређених периода као што су – Васкрс, Божић, Богојављење или за време великих празника. Поново, проблем је овде пренети њено значење народу.

Две јектеније верних представљају сличан проблем који смо имали са малим јектенијама између антифона. Докле год оне једноставно „покривају“ читање молитава верних, оне заиста никако не доприносе Литургији и чине да цео овај део, нарочито када Ђакон не служи, буде неразумљив. Међутим, ако би се поново увела пракса читања молитава наглас, које су и код Златоустог и код Василија прелепе и са изузетно пуно значења и смисла, заједничка припрема Цркве за Приношење би задобила свој стварни значај.

В. *Јектенија после Великој Входа и она пре Оченаша не смеју бити изостављене.* Проблем је понављање – у неких 15-ак минута – двају истоветних јектенија. На основу најстаријег рукописа који садржи у потпуности службе Св. Василија и Св. Јована Златоустог, чувени *codex barberini*, предлаже да се ова прва изостави зато што је нема у овом раном тексту, док се друга – после Анафоре – тамо налази (види *Sobranie Drevnix Liturgii*, том II, Санкт Петербург, 1875: стр. 64 и 76 за Св. Василија; стр. 124 и 129 за Св. Јована Златоустог). Док ова прва само смета целовитом преласку Литургије од Приношења до Анафоре (упореди *Codex Barberini*: Молитва Приношења [*proskomidis*] се чита после стављања Св. Дарова на Часни Престо по завршетку Херувимске песме; Народ: Амин; Свештеник: Мир свима; Народ: И духу твоме; и после целива мира, Ђакон: Двери, двери; Народ: Верујем; Ђакон: Стојмо смерно...; и остало из Анафоре), ова друга је у континуитету са прозвеним молитвама и води ка молитви пре Оченаша.

Г. *Први Антифон (Пс. 102/3) мора да садржи, најмање, стихове 1, 2, 3, 9, 10, и да се завршава речима „Блајослови гушо моја Госјода“.*

Д. *Друји Антифон (Пс. 145/6) мора да садржи, најмање, стихове 1, 2, 3, 10.*

Која „званична“ књига прописује ово, који Типик? Настанак и развој антифона – у ствари, комплетан део Св. Литургије пре Входа – изузетно је сложен (види, на пример, P. N. Trembelas, *Three Liturgies*, на грчком [Атина, 1935, стр. 27 и даље], а нарочито J. Mateos, „Evolution

historique de la liturgie de St. Jean Chrysostome“ - I, From the initial blessing to the Trisagion, у *Proche-Orient Chretien*, 15, [1965], стр. 333-351), па чак и ако узмемо садашњу руску праксу, наводе се псалми а не стихови (види Archimandrite Kirpian, *Evkharistija* [Париз, 1947], стр. 163-164) као и различити антифони за Недеље, одређене празнике и обичне дане – што уопште није ни поменуто у упутству. Да ли ово треба објаснити чињеницом да је Бахметов написао музику само за неколико стихова, а не за цео псалам?

Ђ. *Тропарии и кондаци се морају певати као што је прописано*. Волео бих да нађем једну парохију у нашој Цркви где се тропари и кондаци певају „као што је прописано“. Зато, ово правило је требало или појаснити или оставити његову примену могућностима сваке парохије. Што се овога тиче, правила се веома разликују од Цркве до Цркве и од периода до периода. У Студитском Типику не пише ништа о овом појању. Садашња грчка пракса је различита од оне у Руској Цркви (упореди нав. дела Kirpian, стр. 172; Trembelas, стр. 39-40). Не постоји разлог због којег наша Црква не може да објави једноставно и практично упутство.

II. На Вечерњу:

А. *Никакви елементи из Јутрења или из било које друге службе не треба уводити у Вечерње како се не би променио и изобличио облик службе*.

Б. *Треба да се испоштује целокупан поредак Вечерња без изостављања иједне јекшеније, одговарајућих стихова, или других елемената*.

За двадесет година служења у Америци видео сам такву невероватну разноликост Вечерња да би ми упутство да се следи „целокупан поредак“ изгледало скоро иронично. Јер прво питање које треба поставити је – шта је њихов „целокупан“ поредак? Да ли, на пример, упутство за „друге елементе“ подразумева појање или читање псалама 141, 142, 130 и 117 у целисти или у садашњем облику – сведених на неколико стихова који долазе после „Господи возвах“? Шта са катизмама? Шта са различитим комбинацијама Октоиха и Минеја зависно од „ознака“ у Типику? Зар није јасно да и овде постоји проблем, и да наша тренутна парохијска пракса (у свега неколико парохија где се Вечерње уопште и служи) потребује више од општих упутстава за „целокупан поредак“?

Шта се подразумева под „елементима из Јутрења“ који се уводе у Вечерње? Ово није објашњено у упутству, и човек једноставно не зна шта се под тим подразумева. Ако су, као што сам видео да се ради у

неким парохијама, Свечана Вечерња у навечерје неких великих празника праћена празничним елементима Јутрења (изузимајући искључиво „јутрењске“ елементе), то ми изгледа као мудар начин да се сачува бар нешто од саме суштине празника, поготово у погледу одсуства обучених хорских диригената и појаца у многим парохијама, које чине неопходном – ваљда добром ствари! – да се има народно појање. То је свакако један од могућих начина да се реагује против брзог нестанка прослављања навечерја, свођења чак и највећих празника само на Божанску Литургију. Стога ова пракса треба да се размотри и регулише, али свакако не да се спремно осуђује као „одступање“. Оно што изгледа да упутство свеукупно пренебрегава су услови у којима се бар неки од наших свештеника боре за поновно успостављање празничног циклуса, саме литургијске стварности празника.

III. На Јуџрењу:

А. Шест̄и ѡсалама (не ѡри) ѡреба да се чиӣају у целос̄и.

Чини ми се да, насупрот томе, уколико би се Јутрење из било ког оправданог разлога требало скратити, скраћивање Шестопсалмија је, богослужбено говорећи, разборит начин да се то уради. Шестопсалмије је јасно састављено од две тријаде псалама: 3, 37, 62, и 87, 102, 142. Прва тријада, или макар псалми 3 и 62, веома је стара и припада раном језгру јутарњих служби Цркве, ма колико био сложен њихов развој. Што се тиче друге тријаде, псалми 87, 102 и 142 „немају одређену везу ни са поноћи ни са јутром. Осим тога, чињеница да свештеник изговара јутарње молитве док се читају псалми показује да су они додатак. Ове молитве, или бар једна од њих, изговаране на овом месту, раније су се требале изговарати наглас“ (I. Mateos “Some problems of Byzantine Orthros” на француском, у *Proche-Orient Chretien*, 11 [1961], стр. 7; види још М. Skaballanovich, *Tolkovyi Typikon*, Vol. II [1913], стр. 199-201, и I. M. Hanssens, *Nature and Genesis of Matins in French* [Rome: 1952]).

Б. Најмање један чиӣав канон (онај Васкрсни) ѡреба да се чиӣа недељом (Ирмос Песме се ѡева а дрӯи ѡројари се чиӣају). Али претпоставимо да недељна служба падне у оквир осмодневног празновања великог празника, који је, зато што је празнован у радни дан, „пропустила“ велика већина парохијана – зар не би било више пастирски, више литургијски да се пева „бар“ канон празника уместо Васкрсног канона? Уопштено говорећи, уколико Канон (који је као што сви знају првенствено био музички састав и чије данашње „читање“ чини најнеразумљивији део Јутрења), уопште треба да се очува у нашим парохијским богослужењима (практично је нестао у многим другим Пра-

вославним црквама), то би требало да представља предмет многог проучавања и промишљања. Садашња правила која прописују да се читају два или три канона на сваком Јутрењу једноставно се не примењују, и можда би било боље да се одлучи који канони треба да се користе (велики празници, Триод, итд.) у парохијској пракси а који треба да остану у манастирској употреби.

В. Треба испошћивати целокућан поредак Јутрења без изостављања иједне јекћеније, одговарајућих стихова, или друћих елеменаћа.

По питању Јутрења, потврдио бих напомене које сам имао за Вечерње. Да ли „други елементи“ обухватају Катизме, Псалам 50, и степенске антифоне који се у руској пракси тако често заобилазе? Шта је са Хвалитним стихирама на крају Јутрења? Шта са правилима или кавасијама? Зашто би, на пример, требало читати девету молитву из јутарњих молитава уколико нема читања Еванђеља за које она припрема? Или ће Упутство, уколико се озбиљно схвати, неизоставно одвести до одређивања посебне комисије, до студије, до плана – у противном, само ће повећати збуњеност која, према Извештајима руских епископа, постоји већ деценијама, ако не и вековима.

IV. У црквама у којима нема завесе иза Царских двери, треба је испошћивати у року од две седмице. ...

V. Царске двери треба да се затварају на три места током Литургије:

А. током јекћеније за олашене и прве и друће јекћеније за верне;

Б. након Великој Входа, током прозбене јекћеније;

В. током причешћивања свешћеника;

Г. завесу исто тако треба навлачити током (Б) и (В).

Сматрам да је велика и чак трагична погрешка апсолутизоваћи оно што сама Црква не апсолутизује, држећи се тога да је исправна само ова или она пракса док је свака друга неприхватљива. Тако, на пример, ни на једном месту у тексту Литургије Св. Јована Златоуста као што је штампано у руским „стандардним“ књигама (имам пред собом дивно Московско Синодско издање, 1904) чак ни не помиње завесу. Кад би затварање царских двери током (А) и (Б) уистину било органски и суштински део евхаристијске службе, не би остајале отворене када служи Епископ или, како је било уобичајено у руској пракси, свештеник одређеног чина. Пошто се завеса појавила много пре иконостаса, и засигурно имала сасвим другачије значење од оног које јој се у данашње време понекад приписује, тј. да верници не треба да виде извесне радње (види Симеон Солунски у *Делима Светих Отаца и Учинеља Цркве по ишћању Православној Бојслужења*, на руском, Vol.

II, [St. Petersburg: 1856], стр. 186-7). Назив „Царске Двери“, до релативно скоријег датума (у делима истог Симеона, на пример) примењивао се за врата саме цркве, а не за врата иконостаса. Какав год да је смисао развоја који је уследио, јасно је да завеса данас само *гуиљира* иконостас. Лично сам убеђен да је савремена грчка пракса да се двери уопште не затварају током читаве Литургије оданија истинском духу Евхаристије и Православног поимања Цркве него оно што је усвојила Руска Црква, а што наизглед непрестано наглашава радикално раздвајање између народа Божијег и свештенства. Управо из ове последње праксе развиле су се *сѣварне* неправилности: појање током причешћа свештенства, такозваних „концерата“, пребацивање проповеди са првобитног места, тј. након Еванђеља, у време причастна („како би привукли пажњу верника“, пише са иронијом један руски Епископ), чак и промена самог литургијског поретка (тако, је на пример, у руским „стандардним“ књигама молитва благодарења по примању Светих Дарова једноставно премештена са свог првобитног места, тј. након јектеније „Примивши...“ у време после причешћа свештенства). На то да овде постоји забуна такође указује правило које наводи да ђакон, када „види свештеника да узима Свети Хлеб“ у тренутку Узношења, стојећи ван Олтара, треба да каже: „Пазимо.“ Заправо, како да ђакон види ово ако су Царске Двери затворене и завеса навучена, као што је то пракса данас у Русији? У Русији царске двери су затворене током читаве Анафоре, док их ми у Америци – хвала Богу – отварамо бар на Символу Вере. Треба се надати да ће се, када се обнови православно тумачење Божанске Литургије као *саборне* молитве, *саборној* приношења, *саборној* благодарења и *саборној* причешћа, тј. када се са наших скорашњих и нејасних обичаја вратимо истинском Православном Предању јасно откривеном у нашим богослужбеним текстовима и светоотачким коментарима, поправити жалосно стање околности које данас преовладавају, а што чини верне више онима који „присуствују“ него „учествују“ у божанској служби.

Ваше Преосвештенство, све ове напомене имају за циљ да кажу само једно – нама је хитно потребна истинска брига за богослужење, истински напор који поново треба да га учини оним што богослужење подразумева у Цркви: извором живота, откривењем и општењем вере Цркве, средством раста и освећења Цркве, средиштем и испуњењем њеног јединства. Нека би ова брига, овај хитни задатак – чије испуњење очекујемо од наших епископа– било засновано на овим речима Господа нашег: „Дух је оно што оживљава, тијело не користи ништа. Ријечи које вам ја говорим дух су и живот су.“ (Јован, 6:63).

О Богојављењу, 1973.

Са енглеској превео ђ. Зоран Алексић